

היה עסוק בעבודה ההומניטארית הזאת כל ימי חייו, עד שנת 1824 (ראה כרך א', עמ' 118—119).

חוקרי ההיסטוריה של המלאכה בישראל ימצאו דברים מענינים בספרו של שאצקי. וכן הוא הדין גם ביחס לענפי־הכלכלה האחרים של היהודים. אבל שאצקי חוטא בזה שהוא אינו מטפל באופן ראוי בחיים הדתיים. כעת הסדר נתחלף לגמרי. בימים שעברו היו המנהיגים הרוחניים, הרבנים, הדיינים וכו' תופסים מקום רחב בהיסטוריות של הקהילות ועבשו החיים הסוציאליים וקורות ההמונים תופסים את המקום החשוב ביותר בהיסטוריות של הקהילות. זו היא הטנדנציה של ההיסטוריו־גרפיה המודרנית.

לכרכים שלפנינו נספחו הוספות שונות, כגון סליחות על הקדושים, שערי ספרים עתיקים, כרוזים, תעודות רשמיות, תקנות מכתבים ומאמרים מתוך כתבי־עת שונים בעברית, אידית, פולנית ורוסית. התצלומים מכילים את תמונותיהם של אישים חשובים בוורשא: רבנים (ר' חיים דאווידזאן, נפתלי דאווידזאן והרב דוב בער מייזלס), סוחרים, בנקירים וריבולוציונרים. מענין ביחוד הציור של הצימר באליסט היהודי האחרון בוורשא, מרדכי פיינערמאן, שני הכרכים מכילים מפתחות שמות האישים. אבל חסרים מפתחות השמות הגיאוגרפיים והענינים. חבל גם־כן שהמחבר לא הביא בכרך הראשון סקירה על ההיסטוריוגרפיה של וורשא היהודית עד הופעת ספרו. סקירה כזאת נחוצה עד מאד.

ספרו של שאצקי ימלא חלל גדול בהיסטוריוגרפיה של עמנו, ואנו מצפים לכרכים הבאים.

יש גם לשבח את המכון המדעי היהודי ("ייווא") על שדאג להידורם החיצוני של הספרים.

מספרותה של ארץ־ישראל

ספרים על הגג

חלקה הדרומי של א"י, הגג, זכה בשנים האחרונות לפעולה התיישבותית רחבה וערה ועומד כיום במרכז ההתעניינות של מדינת ישראל. כאן הראה צבא ישראל הצעיר את עוצם כוחו וגבורתו כיבשה, באויר ובים נגד מצרים, היותר גדולה וחשובה משבע הממלכות הערביות (רמז־זכרון ל ש ב ע ת העממים היריבים מימי משה ויהושע), שחקפו את המדינה העברית הצעה ומתארגנת בארץ־אבות, וכאן הצלחנו כבר להגיע לשביתת־נשק ראשונה במלחמה הפראית והאכזרית, הנלחית שקולה והבלתי־גיונית, המוסתה מהש-

פעות־חוץ. הדרום, הפתוח לבדו לתהליך התפשטותו והתפתחותו של הישוב העברי בארצנו, המוקפה משאר צדדיה ים וגבולות קבועים — מושך, כדרך הטבע, את תשומת־הלב ויוזמת־הבנייה כימי שלום ומעורר להתעצמות הגנה עליונה בשעת חירום. ואין פלא אם הניב הגג בזמן האחרון גם תנובה ספרית תית בעלת ערך והיקף כמחקר וחזון. כדאי לציין את החיבורים היותר חשובים במדע ודמיון פייסני הנותנים לנו מושג־מה ממצבם ומהותם של מרחבי הדרום הריקים והמצפים לעבודה והפראה, המופנים כלפי התווה המדינית ברי וערב הפרימיטיבית.

חוסר מרץ ושאיפה לנצל את האפשרויות החיוביות של שטחיו הענקיים, המופקרים לשאיפה ולתוהו. כמה מחלקיו אינם משוללים השקאה מיובלים ונחלים, המתפשטים בשטח פונות אחרי הגשמים, והם ראויים לחקלאות. ראשי הרים מכוסים שלג, וליר המעינות, שאחדים מהם חמים, רבה הצמיחה. מצויים כאן עציפרי וכמה מיני חיות בר. האקלים יבש, צח ומבריא, ושלל צבעים ואורות מחולל מראות תפארת בלתי שכיחים. ניכרים במדבר עקבות מכרות לברזל ומנגן, נחשת ופרווה, ויש בו פוספט ופחם ואבני גיר לבנים ופיסול. תושבי המדברים ושכנים גורדים מוצאים מחייתם מן האדמה.

אינפורמציה רחבה וכל צדדית בעבר ובהווה על דרומה של איי נותן לנו יוסף ברסלבסקי בחלק השני מחיבורו „הידעת את הארץ?“ (הוצאת הקבוץ המאוחד, ת"א, תש"ו). המוקד דש לארץ הנגב. החזקה המלכותית משנת 1937 אומדה את שטח הנגב ב־12,577 קמ"ר, ומשערים כי 2,129,230 דונם ממנו, היינו כשליש האדמה הפוריה בא"י כולה, ראויים לעיבוד. אזור ההרים מורכב מגיר וקרטון, ואדמת המישור היא ברובה ליס — אבק מדברי ששקע. החולות הגדולים עלולים להזיק לצמחים, אולם הם אוצרים גם רטיבות מועילה. מחמת מיעוט הגשמים כאן כאן חמיר הספקת המים בדרכי שאיבה ואצירה. מלבד נחל עזה ורשת הנחלים של ואדיאל עריש התודרים לארץ, הותקנו בנגב מקחיי מים ונחצבו בארות טובות. מרובה גם הטל, המשקה ומחזק את הצמחים. וככה הצליחו התקלאים המועטים בכמה מחלקי הנגב לגדל שעורה, חיטה ודוחן, ושיגשו בו גם עצים כאשר, רותם ועוד. בשנות המלחמה האחרונה נתעשרו שבטי הנגב מעדרים ותבואות, והחלו להשתמש גם בטרקטורים. אולם התיישבות רחבה וכללית של הדרום מעמידה, כמובן, במרכז את בעיית המים לשם הפראת אינטנסיבית. באים בחשבון מיהתהום העצומים, הראויים לשימוש גם כשהם מלווים במקצת, ומימי הירדן והירדן שיובאו להשקאה בחב" ניות „מקורות“ ולאודרמילק. סיכויים טובים לכבוש התעשייתי של הנגב נותנים המעצנים

ספרו רביהבמות של ח. ברידומא „הנגב“, שהופיע בירושלים בתרצ"ה, פותח בתאור דרומה של איי ומרחיב בעיקר את הדיבור על מדבר-שור וחצי-האיסיני, הגובלים בפאתי ארצנו, שמשכו את עינו וסקרנותו של המחבר בגיווני מרחקים ובאפשרויות התחיה וההתיישבות לאין שעור הצפונות בהם. המחבר העומד ביחוד ובמפורס על הצד הפיסי של השטחים הנדונים, שאב ממקורות שונים, מספרות עתיקה וחדשה, ממחקרים וספרי מסעות וגם מתצפיות ורשמים אישיים. החלק הדרומי החשוב ורבי-המידות של ארצנו, שהיה פורה ומיושב בתקופה הקדומה עד סוף ימי השלטון הביזנטי, שמם ברובו הגדול במשך הדורות מתוך מלחמות, חוסר-ביטחון והזנחה רשלנית, כי לפי טיבו ומיעוט מימיו היה זקוק לטיפול מיוחד, נכון ושקנני, שלא ניתן לו מאות בשנים. וככה נהפך בדרך כלל, בעונת הגשמים המצומצמים, לשדה-מרעה לצאנא וגמליהם של שבטים גורדים. הממשלה התורכית, שהבינה בשעתה, כי הנגב עלול להיות לה לברכה ולמקור הכנסה השתדלה בתקופתה האחרונה להרימו משפלותו ולהעסיק את הבדווים בחקלאות, בנתה מחדש את בירתו באר-שבוע ועזרה לפתח כמה נקודות ישוב אחרות. אך הגסיון הפרודוקטיבי הזה לא בא לידי גמר, כי לא היה לרצון לאנגליה, הנושאה עין זה כבר לדרום ארצנו מפני שפוגי הנפט והמעצנים שבאדמתו וסגולותיו האסטרטגיות, והיה נוח לה שישאר בשממונו. לורנס הידוע הלעיו על הנגב, כי אין לו תקנה ושום סיכוי להחייאה, ומהישוב העברי הבונה את הארץ נמנע הרשיון להקים ליד באר-שבוע תחנת-נסיגנות לבחינות חקלאיות לשם הפראת הדרום.

מדבר סיני ושטח המשולש הגדול בין לשון אילת ומפרץ סוס, שיוצאי-מצרים בילו בהם כמה שנים והמתבר הקדוש פרק מיוחד לתחנות מסעותיהם — מוארים בהמון ידיעות, שיש בהן משום חשיבות. „המדבר הנורא“ הוא בין שתי ארצות ישוב ותרבות עתיקות, מצרים וא"י, ובקרבת יסדה-תוכן, מרכז הציביליזציה בתקופה הקדומה — נהחזה מתוך תנאים אקלימיים וגיאולוגיים מיוחדים, וגם מתוך

אמצעי עם עצם מהותו של הנגב הריק והעזוב, שיש לו מעין הווייה מסתורית משלו. והרי תיאור חזוני קצר ואימפרסיוני של הנוף הנגבי: „ערבת גבעות חשופות מאדמות, עד אין אופק, עד אין פשר, משכן לרוחות הוללות ולעמנום סוד . . . דממה עילאה, ממשית ומוחשית כמו אצבע, צבעה שחור, עורה קר וחובה לזהם. דממה לוחשת, הרת רגשות, ספוגת רחשים וצלילים העולים מן השימוץ“ (56). תהוה שלפני הברואה, הממששת ובאה . . .

המתנה „בערבות הנגב“ של יגאל מוסיונון (הוצאת טברסקי, ת״א, תש״ט), המוצג בימים האחרונים ב„הבימה“, הוא חזיון פאתטי וארוג מומנטים עזים וסוערים ממלחמת־השיחרור הנוכחית, שניתחתה בכל כבדה על נקודותינו המבודדות בדרום. המערכה לא הוכשרה ולא צוידה מקורם בצבא, ביוון ובמזון, והאויב שהתכונן בא בהמונים ובסנקים ובכל מיני נשק כבד וחדש. מתי מספר סחופים וישנים בהליכתם מתוך עייפות מגינים בשארית כוחם על קבוצתם „בקעת יואב“, מורחים להציל את שמונים הפרות הנתונות באש, מוציאים על כפים את הילדים הישנים מ„יד מרכזי“ הסמוכה ומסתירים את המפקדה שלהם ב„בונז קר“. המצב אינם ומיואש, נשארה צידה רק לסעודה אחת ובקשר האלחוטי תמו הסוללות, פורצים הקוים בחרוף־נפש כדי להוציא פצועים ובשדה מופקר חבר חלל להתעללות האויב הפרא. ואף על פי כן לא נפל רוח המגינים, ולא ניטל מהם הקורטוב האחרון של הומור ומלח הזירגון החלוצי. הם לא יעזבו את משקם, שהשקיעו בו עמל שנים וחיי נפש. „עלינו למתוח את שעות הגסיסה שלנו לשעות ולימים, למען לא יתאבדו גם ישובים אחרים“. הקרבה עצמית של גבורה עליונה, כשם שהקי ריב עצמו „גוש עציון“ כדי להציל את ירושלים. יש לתת שהות לנתקפים בהפתעה להתחפר באדמה, לאמן אנשים למלחמה ולאסוף כוח, עד שתבוא התגבורת המקווה. ואמנם בא סוף סוף סוף הפלא של Deus ex machina. רעמו התותחים של צבא ישראל המגיע מן הצפון, — ונושעו נפגעי הנגב...

מ. ר.

האצורים באדמתו. נמצאו כאן גפרית ומגן, וסימנים מובהקים מעידים על מציאות נפט; וכבר נתנה ממשלת המנדט רשיון לחיפוש שמן־האדמה לחברה אי״ת, מסונפה לחברת הנפט העיראקית.

בתקופת המנדט שאף הישוב העברי להתפשט דרומה, אלא שנתקל כאן במכשולים טכניים גוספים על הטבעיים. מהסרון קנסטר לרשימת הקרקעות ומאין בעלות קבועה עליהם מצד הבדווים היתה קשה ביותר רכישת האדמה על פי קושאנים. וככה לא הצליחו אנשי הגדוד העברי ו„השומר“ להאזין בנגב אחרי מלחמת־העולם הראשונה, והמושב הבודד „רוחמה“ נהרס פעמיים בימי המהומות. אך בעשר השנים האחרונות, אחרי הגבולית הספר הלבן, נעשו מאמצים מיוחדים בהתיישבותנו הדרומית, על אף הקשיים של מלחמת־העולם השנייה. בתצ״ט הוקמה הנקודה „נגבה“, ובמשך השנים הבאות צצו על אדמת הקהק״ל בנגב הנקודות „גת“, „דורות“, „נירעם“ ו„בארות־צחק“. בתש״ג נבנו שלש נקודות־המצפה „גבולות“, „רכיבים“ ו„בית־אשל“, שיש להן ערך של התמצאות חקלאית וגם חשיבות אסטרטגית. ובמלחמת־השיחרור הנוכחית שימשו לנו כל הישובים הללו כבסיסים צבאיים להכות את האויב המצרי אחר.

בספרותנו היפה מתבטאות מהותו של הדרום וההווייה העברית הצעירה המתרקמת בו בשתי יצירות של מספרים דקים ורגישים מן המהלך החדש. „כפאתי נגב“ של ס. יזהר („עם עובד“, ת״א, תש״ה) היא מעין מסכת של רשימות ערות ומצוות והתרשמויות אישיות ממראות הדרום, חיי תלוציו העבריים ופעולות ההנהגה של צינור־המים הכללי, מרכז ההתייאה של השאייה הדרומית היבשה. המנגנון המסובך של כינון הצינור, הנמשך לאורך מאות קילומטרים, דורש מאמצים וסיר כונים וישיבה עראית של קבוצות פועלים באהלי מדבר. חייהם, הקשים והמשוללים כל נוחיות הישוב, אינם נטולים גם רגעי אושר של שמתת יצירה ובניין ומילוי תפקיד גדול; ובדידותם המונוה בלב השממה הדרומית גורמת להם חוויות מיוחדות של מגע בלתי־